

editiorem, vbi specula fuit Ingolstadiorum aliquando, & tormentis agendum esse placuit, si fortè Cæsar ad prælium elici posset. Multa iam nocte, per interuallum, bis Lantgrauio Saxo nuntiat abiisse Cæsarem, & fumare castra: sed ille quum fidem ei rumori non haberet, quinque cohortes equitum suorum emittit, qui vadum occupent, & traducendis tormentis atque peditatu pontes efficiant. Aliquantò post ipse cum reliquis copiis omnibus atque tormentis, magna celeritate sequitur. Vbi ventum est ad flumen, nuntiatur ei Cæsarem non se commouisse loco. Cùm id ad Saxonem deferri curasset, progressus, collem illum, de quo dictum est, occupat, & tormentorum ibi partem collocat: copias etiam ad læuam atque dextram distribuit. idem deinde Saxo facit, vbi cum suis eò venisset.

LIBER XVIII.

DE Maximiliano Burensi dictum est antea. Is omni confecto exercitu, qui erant equitum ad quatuor, peditum ad decem milia, & in his aliquot Hispanorum atque Itolorum cohortes, qui Britaniæ regi contra Gallum militauerant, Augusto mense progressus è Belgio, supra & infra Moguntiam, & vbi-
cunq̃ nauium esset facultas, Rhenum transmittit, licet ad alteram ripam essent à Smalcaldicis copiæ dispositæ, vt transitu illos prohiberent. Archiepiscopus Moguntinus non mini-

*Lantgrauii audax
animus.*

*Occasio à
Protest.
pretermis-
sa*

mum huc attulisse momentum putatur. Vbi iam Smalcaldicorum exercitus omnis conuenisset eo, quem diximus, loco, cœptum est omnibus tormentis in castra Cæsaris fulminari, & vehementissimè quidem. Ibi tum Lantgravius, conuocatis ad Saxonem belli cōfiliariis atque ducibus, Quòd si penes me solum, inquit, esset administratio, sicut tunc erat, quando Wirtembergicum restitui, duabus equidem cum legionibus hostem adoriri primò velim, & fossoribus adductis, munitiones illorum disturbarem, & summis deinde copiis impressionem facerem. Variantibus ibi sententiis, quum alii dissuaderent, vt rem summi discriminis, alii non improbarent quidem, modò vt ab Ingolstadiis, qui tormentis abundabant, nihil periculi sit metuendum, & equitatus etiã adhibeatur statim initio pugnae: nihil actum fuit. Quod quidem ita reprehenditur à multis, vt hic error & ipsorum calamitatis, & victoriæ Cæsaris initium atque causa fuisse putetur. Nam & equitatu longè superabant, & humilitantum fossa Cæsaris tum erant munita castra. Cùm autem eius dici fulmen & impetum Cæsar sustinisset, nocte sequenti castra sic communiuit, vt maiore deinde fiducia rem ageret, ac tempestatem omnem multò commodius ferret. Incredibilem verò Cæsaris aiunt fuisse fortitudinem, in hoc tanto discrimine: cùm non modò timoris nullam daret signifi-

ca-

cationem, sed suis etiam animū adderet, eandem subire paratus, quam illi, fortunam. Sicut Heluetios, ita quoque Bohemos Lantgrauis atque Saxo sollicitabant. Hi verò sic respondebant, vt faciliè appareret, ipsorum animos esse iam criminatione Ferdinandi regis præoccupatos. Id quum ex eorum literis illi cognouissent, sub exitum Augusti rescribunt, & religionem hoc bello peti demonstrant. Sub idem etiam tempus edunt scriptum, & à fide dignis ad se deferri dicunt, Pontificè Antichristum Romanum, organum satanæ, huius auctorem belli, qui superioribus aliquot annis per incendiarios conductos, igni Saxoniam grauiter afflixerit, nunc emisisse veneficos, qui puteos & aquas stagnantes corrumpant, vt quod ferro supererit & armis, hoc isti veneno perdât. Itaque monēt in vniuersū omnes, præsertim suæ ditionis homines, dent operam, vt emissarii illi cōprehendātur, & subiecti tormentis, cum de scelere constabit, poenā luant. Aliquot deinde post diebus, Electoris filius Ioannes Gulielmus, euulgatis literis monet suos, vt sibi diligenter caueant. nuper enim non procul à Vinaria oppido Turingiæ, Italum quendam ex suspicionem comprehensum esse, qui sibi & nonnullis aliis Romæ datam esse pecuniā fateatur nomine Pontificis, vt incendiis atque veneno, quantum omnino possent, per Germaniam damni darent.

Pontifex
incendiaris
vius.

De proſcriptione, & quomodo Cæſar eius formulam ſiue tabulas ad Saxonem ſiue Lantgrauium miſerit, ſuprà diximus. Hanc igitur vt acceperunt, è caſtris ad Ingolſtadiũ, altera die Septembris honoris & exiſtimationis tuendæ cauſa reſpondent, edito ſcripto valde prolixo, quo & ſuam innocentiam tuentur, & Cæſarem iam à multis annis totum in hoc fuiſſe probant, vt fraudulentis conſiliis & diſſimulationibus cùm Germaniæ libertatem, tum Euangelii doctrinam fundiſeuerteret. Dimiſſa pugnandi occaſione ad Ingolſtadium, ſicut dixi, per triduum adhuc ibi commorati Smalcaldici, quum Cæſar interea ſeſe diligenter vallis atque foſſis muniſſet, quarto Septembris die diſcedunt, vt Burenſem tranſitu prohibeant, licet hoc aliqui diſſuaderent, neque longius quærendum eſſe hoſtem dicerēt, qui ſub ipſorum oculis verſaretur. Secundis caſtris Nuburgum, quod iam antè præſidio firmauerant, biduo poſt Donaerdam veniunt. Decima Septembris die prope Vendingam caſtra ponunt, emiſſis exploratoribus, qui de Burenſi cognoſcant. Id Cæſarem non latuit, & ab illo certior factus Burenſis, ab itinere deſſectit, & Noriberga Ratiſbonam profeſtus, ad Ingolſtadium Cæſari ſe ſe coniungit incolumis. Hac igitur expectatione illi deiecti, Donaerdam tertio poſt die redeunt. Interea Cæſar promotis caſtris Nuburgum

Smalcaldici caſtra mouent.

burgum petit: & quum nulla venirent auxilia, ^{Nuburgi} præliarii deditionem faciunt. ^{captum.} Iis omnibus Cæsar ignouit, accepta fide ne posthac in ipsum arma ferrent. Fama deinde fuit Cæsarem cogitare Augustam. Itaque Smalcaldici Danubium transmittunt, vt eius iter impedirent. Quum autem disposito Nuburgi præsidio, Marxamum peteret, illi priora in castra reuertuntur. In Galliam atque Britanniam legatos ab illis fuisse missos de auxiliis antea diximus. verum id frustra fuit. Et Galliarum quidem Rex, eo quod pace cum Cæsare facta, non sibi licere diceret, excusabat. Veruntamen quod augeri illius potentiam nollet, Petrum Strozam Florentinum, hominem militem atque prædiuitem hortatus fuit, vt illis ad trecenta aureorum millia mutuo daret: & quod commodius id fieret, magnam pecuniam summam, quam ei debebat, persoluit. Non recusat ille, quoniam Argentinenses, Augustani & Vlmenenses fidem interponebant: & ad Principes in castra, quæ tunc erant Donauerdæ proficiscitur cum Ioanne Sturmio, qui missus in Galliam fuerat. Quum eò venit magnifice fuit exceptus, & sic discedit, quasi dependens pecuniam. Vbi verò tempus venit, quo id fieri oporteret, nusquam in Gallis comparet. Id autem astu Cardinalis Tornonii factum fuisse multi putant. nam is odio religionis aduersa quæque Smalcaldicis optabat, & erat

*Imponitur
Protestan.*

*Heluetii
solicitatur
à Proteſt.*

præcipuæ apud Regem authoritatis. Sub
finem Septembris denuo Smalcaldici scri-
bunt ad Tigurinos, Bernates, Baſilienſes, Scha-
fuſianos, & quid in animo Cæſar habeat, &
quid ipsis ab eo ſit periculi, ſi rerum potiatur,
oſtendunt: & conſiderare iubent ſit ne conſul-
tum rebus ipſorum, vt Cæſari atque Ponti-
fici ſeſe profiteantur hoſtes, ac deinde Cæſa-
rem in finitimis locis adorianur. Ad hæc illi
reſpondent, non ſibi tantum, ſed & reliquis
Heluetiis hæreditarium eſſe fœdus cum Au-
ſtriaca ſimul & Burgundica domo: quæ qui-
dem regiones ipsis omnibus & vinum & fru-
menta ſubminiſtrent. Itaque ſi temerè fœdus
illud ipſi reſcindant, fore vt ſocii Heluetii,
qui ſunt diuerſæ religionis, & commeatum ſi-
bi nolunt intercludi, cauſam habeant, cur Cæ-
ſari atque Ferdinando ferât opem, & in Alpi-
bus clauſtra viarum, magno ſuo labore con-
cluſa pateſciant, & in illorum ſocietatem ven-
niant. Cæſar Marxæmo Donauerdam con-
tendit: ſed quum caſtris idoneum locum non
reperiret, deſſectit ad dextrâ, & Octobris die
tertia Monhæmum petit. Erat tum fortè ne-
bula, & Smalcaldicis emiſſi ſpeculatores, qui
de illius itinere cognoſcerent, non idem re-
nuntiabant. Vbi tandem comes O Etingenſis
Ludouicus, illum magna cum exercitus parte
iam tranſiſſe Wernizam flumen adferret, con-
tinuò ſequitur, duabus circiter horis poſt me-
ridiem

ridiem: & sub noctem à Cæsare supra dimidiū
 milliare castra ponūt. Postridie rursus est ob-
 orta nebula. Primam aciem Saxo, mediam
 Lantgravius, postremam Georgius Malspur-
 gus & Rifebergus ducebant. Saxo progressus
 cum quinque legionibus & multis equitum
 turmis, ad hostem propius accedit, & excu-
 sionibus utrinq̄ue factis, res agitur. Dis-
 sipata nebula Cæsar quum primum agmen
 via Norlingica procedere videret, postre-
 mum vero nondum appareret, omnem e-
 ducit exercitum, quasi collaturum signa.
 Lantgravius ergo qui medius erat, quum ad ip-
 sum acies hostilis obuenteretur, consilium ex-
 quirir. Erant qui Saxonem insequendum esse
 dicerent, quia verò postremum agmen longius
 adhuc aberat, quod suo discessu præsentem vide-
 bat expositum iri periculo, non sibi disceden-
 dum esse putabat: verum dimissis nuntiis, qui
 & illos properare iuberēt, & Saxonem reuoca-
 rent, constitit immotus, in iis quos occupaue-
 rat collibus. Erat medius inter utrūque exer-
 citum Egra fluuius, tenuis quidem, sed diffi-
 cili transitu, Cæsari præsertim, si prælio decer-
 tare vellet. Hoc ad flumen vsque Buren-
 sis cum suis copiis peruenerat: & cum ad præ-
 lium res omnino spectare videretur, Cæsar il-
 lū reuocat, & grauitè, ne longius progrediatur,
 edicit. Sic utrinq̄; reditū est in castra, & Smal-
 caldici quidē prope Norlingam. Altera luce

*Velitatio-
nes.*

*Albertus
Brunsvi.
vulnera-
tur.*

*Donauer-
de deditio.*

*Albanus
Lantgrauio
insultat.*

*Rerum per
Saxoniam
mutatio.*

Cæsaris aliquot cohortes propius ad hostem
adequitât, & manus acerrimè conferunt. Hoc
in conflictu per aduersum os vulneratur Al-
bertus Brunsvicensis, Philippi filius, quum à
computatione tumultuariè prodiisset. Nor-
lingam relatus, non multo pòst interiit. Cæsar
ibi per dies aliquot commoratus, Octauium
Farnesium interea mittit, adiuncto peditatu
Germano cum tormentis, vt Donauerdam oc-
cupet: Probauit hominis consilium fortuna.
Quumque de nocte profectus, eò prima luce
venisset, ad motis scalis, oppidani sese dedunt:
præsidarii fuga sibi salutem quærunt. Eo fa-
cto, Cæsar Donauerdam petit. Smalcaldico-
rum fuerat consilium, illius adoriri castra, ve-
rùm discessu mutata res fuit, & per indicium
illud Cæsar accepisse putatur. His ipsis die-
bus, Lantgrauio nuntiabat dux Albanus, quid
ita montes atque colles insideat? cur non in
planiciem descendat & prelio contendat? Lãt
gravius inuicem, se sociosque fuisse per dies
quinque mediis in campis ante Ingolstadium,
& expetiuisse prælium: cur non conflixerit?
Cur idem iam ad Norlingam non fecerit, vbi
totum ipse diem substiterit? Dum hæc in Sue-
uia geruntur, magna fit rerum per Saxoniam
immutatio. Quemadmodum Cæsar, cum
Mauricio duce, Ratisbonæ, Ferdinandus au-
tem Pragæ consilia tractarint, quomodo dein-
de Cæsar ei mandarit, vt Ioannis Friderici
atque

atque Lantgrauii prouincias occuparet, supra diximus. Porro Mauricius principio belli Ratisbona domum reuersus, suę ditionis ordines omnes conuocat, & Chemnici, quid factu sit opus, consultat. Illi suadent, vt è Cæsare planè cognoscat, an religionem velit esse saluam, deinde, vt ipse & Brandenburgicus Elector intercedant: quod si religioni caueatur, & intercessio locum non habeat, hortantur, quandoquidem extra causam religionis teneatur in omnibus parère Cæsari, vt quiescat, & ad prouincię defensionem copias conducat: ad eam rem auxilia promittūt, si simul ex omni numero sex illi attribuunt, quorum vtatur in rebus omnibus consilio. Cùm autem ea quę diximus ad ipsum essent allata Cæsaris mandata, Ferdinandus etiam ex Vngaria militem euocaret, & in Bohemia manus cogeret: Fribergum rursus conuocat ordines, Octobris die octauo. Repetit actionem superiorem, deque ipsorū consilio se vnà cum Brandenburgico sollicitasse dicit Saxonem atque Lantgrauium, vt intercessionem sibi permittant, grauius etiam illos, & quanti sit res periculi, secum expendant, commonuisse: verùm adhuc nullum esse datum ab iis responsum idoneum, & editis libellis ad arma rem deuenisse, & leuioribus aliquot præliis iam esse dimicatū. Et quanquam illi non semel ab se flagitarint opem, tamen quia Cæsar de religione sibi rectè cauerit, idèd

*Mauricii
consilia in
Protest.*

se, quemadmodum ipsi suaserint, nihil mouisse, verum ad suæ regionis tutelam, in hoc vltique tempus aluisse militem, & cum delectis cõmunicasse consilia. Re consultata, Saxoni & Lantgrauio nuntiandum esse placuit cõtinuò, de Cæsaris mandatis, atque Ferdinandi regis apparatu: & vtrunque rogandum, vt cladis vitandæ causa, suas prouincias à Mauricio patiantur occupari. Octobris igitur die vndecimo scribunt ad vtrunque separatim, post multam cogitationem, nullam apparere sibi viam expeditiorẽ, quàm si Mauricio suas possessiones permittant. Mauricius vnà quoque scribit ad focerum Lantgrauium, in eandem propè sententiam: & quia miles externus iam instet, necessariò sibi prouidendum esse dicit, ne Saxonia deuaestetur. De Cæsaris profectioe, Donauerdam euntis, vt dictum est antè, serò tandem acceperunt Smalcaldici. Postridie Lauringam, quod est oppidum supra Donauerdam tribus milliaribus ad Danubium, ire constituunt, & de nocte quidem. Cùm autem incertum esset, num sit progressus Cæsar, & si Lauringam ipsi petant, ac Cæsar interim sit à tergo, periculú esse nonnulli dicerent, ne Norlingam occupet, ac deinde per vallem Remsiã in agrum Wirtembergicum inuadat, mutato consilio, diem vnum ibi subsistunt. Octobris die XIII. Smalcaldici promotis demum castris, quum allatum esset, Cæsarem tenere iter

Vlmens-

Vlmenſe, Giengam poſtridiſ veniunt, quod eſt ad idem flumen oppidum, non longè ſupra Sonthæmum, ſic vt inter vtrunque exercitum medius laberetur amnis. Quum ibi cõſiſterët, *Cæſaris ca- piendi oc- caſio elapſa Proteſt.* nondum tentis tabernaculis, equites aliquot in monte vicino conſpiciunt. In his erat Cæſar ipſe, qui cum Albano proceſſerat ſpeculandi cauſa. Ducebat eo Die primum agmen Saxo, ce- leritèrque contendit ad hoſtem, & Lantgrauio, vt conſeſtim ſequatur, nuntiat: cum verò pe- dem referrent hoſtes, cunctâter agit, & in mô- te Lantgrauium operitur. Amiſſa tunc fuiſſe putatur pulcherrima rei bene gerendæ occa- ſio. Nam neque vado tranſiri flumen poterat, & vnus modò pons erat iis locis. Et vt fortè per eum Cæſar euaiſſet, præcipui tamen duces in magnis erant anguſtiis futuri, quod ipſimet poſtea feruntur non diſſimulaſſe. Propter pa- buli autem & com meatuſ inopiam, & anni *Peſtis in caſtris Cæ- ſaris.* tempus, & aſſiduos imbres, contagio & lues in- uaiſit caſtra Cæſaris, & ad hoc ferè tempus do- mum ex caſtris proficiſcitur cardinalis Farne- ſius, & Italorum aliquot cum eo cohortes. Cæ- ſar etiam eadem de cauſa mutare locum, & in vetera prope Laugingã caſtra reuerti coactus eſt, pride calendarum Nouembris. Bohemi militabant quidem Ferdinando regi, ſed ad- modum inuiti, propter antiquum fœdus, quo domui Saxonicæ coniuncti ſunt. Deinde

quòd non necessarium bellum esse dicerent, & quòd Electori plarique putarent iniuriam fieri: Ferdinandus autem perucit, & ex Pannonis atque Silesia militem euocauit, vt illos vel nolentes cogeret. Equites Pannonii vulgò dicuntur Hussari, genus hominum valde rapax & immite. Conductis ergo copiis, quum iam finibus egrederentur, Sebastianus Weitemullus, ductor exercitus, ad XX. Octobris diem, missis literis bellum Saxonie ducis populo denuntiat. Eo, quem diximus, Octobris die XXVII. Mauricius Dresda dat literas ad Electorem, quid Cæsar sibi mandarit, & quanto sit res in discrimine, nuper ipsum è suæ ditionis ordinum literis accepisse. Iam verò, quum sibi suoque populo Cæsar de religione cauerit, ideò se, de consilio suorum, constituisse, quò videlicet Cæsari satisfiat, & suum quoque ius integrum sibi permaneat, inire rationem, ne ipsius ager atque prouincia in alienas manus deueniat: atque istud quidè ita se, tum suo tum fratris Augusti nomine, ipsi denuntiare. Quòd si tempus olim erit, quo Cæsari ac regi Ferdinãdo recõciliabitur, non se recusare, si quidem illi patiantur, quò minus suæ ditionis ordines, inter vtrunq; de summa rei tractent. In eadem planè verba scribit Electoris filio Ioanni Gulielmo, & vt literas ad parentem scriptas curet perferri, monet. Bohemi interea & Hussari, in finitimũ Electoris agrum,

Hussari.

*Mauricii
ad Electo
re litera.*

*Irruptio
in Electo
ris Saxo
nis prouin
cias.*

Vct-

Vetlandiam irruunt: cædibus, direptionibus, incendiis atque libidinibus grassantur. Sed non diu cōmorati Bohemi, quoniam inuiti, sicut diximus, militabāt, ad XI. Nouemb. diem discedunt à signis, & dilapsi domū recurrunt. Hisce ferè diebus Cæsar iterū castra mutat, eadem de causa, qua prius: & locum magis commodum atque siccum deligit, vt militem vehementer afflictu reficeret, & cōmeatus difficultatem subleuaret. Plærique omnes in hyberna ducendum esse militem suaserāt: sed vnus ipse qui loca prius explorauerat, continendum esse statuit exercitum, & alendū bellū. Mauricii factum plærique omnes admodum reprehēdebant, quòd illi, quē loco parentis colere debebat, qui fortunarum ipsius omnium propè solus author erat, tam indignam referret gratiā: & prodibant in illius inuidiam atque vituperiū libelli, & carmina multū amarulēta, quæ & violatæ fidei, & proditæ religionis, & summae ingratitude ipsū insimulabant, eoque magis, quòd nec vxoris neque soceri precibus quicquam in eo tribuisset. Ea re cognita, scriptum edit purgandi sui causa. Per hoc tēpus recruduerunt in Galliis persecutiones. Et iis locis Meldæ, decem à Parisiorum Lutetia miliaribus. Eius oppidi quatuordecim alligati singulis palis, eodem tempore viui cremantur, reliquis circiter quinquaginta partim virgis & fustuario, partim exilio fuerūt multati. Pont-

*Bohemorū
discessus.*

*Maur. ma
le audit ab
omnibus.*

*Meldensīs
persecutio.*

*Coloniar-
chiepisco-
pi ad Con-
cilium pro-
uocatio.*

fex lata sententia, mensis Aprilis die XVI. Co-
loniosem Archiepiscopū proscripserat. Cū
hoc ille quarta die Nouembris primū certō
accepisset, vt ipse commemorat, aliquot pōst
diebus edito scripto, & causis explicatis, quā-
obrem pro iudice Pontificem non agnoscat,
qui sit iam pridem & hæresis accusatus & ido-
latriæ, prouocat ab ea sententia ad legitimū
Germaniæ conciliū: & vbi primū id inchoa-
tū fuerit, prosecuturū se litem contra Ponti-
ficem, affirmat. Smalcaldicorū legati, quos sub
exitum Octobris Vlmæ conuenisse diximus,
cū sententiis non conuenirent, mense Nouē-
bri Giengā ad castra profecti fuerūt, vt facilior
esset deliberatio. Ibi proponitur, quia socii
religionis nulla dent auxilia, & ex confœdera-
tis Luneburgenses & Pomerani & alii quidā
nihil omnino, reliqui verō per Saxoniam ordi-
nes atque ciuitates non ita multū conferant,
& ex Gallis nihil adferatur, & dilabente quo-
tidie milite propter anni tempus & alia incom-
moda, diminuatur exercitus: ē tribus vnum ef-
se deligendū, vt aut prælio contendant, aut dis-
cedant, præsiidiis in hyberna dispositis: aut pa-
cem induciāsque faciant. Re deliberata, pacis
mentionem posse fieri placuit, & adhibetur A-
damus Trotus, qui per causam electoris Brā-
deburgensis, aditum habebat ad eius fratrem
Ioannem Marchionem. Cū autē Cæsar, qui
rationes illorū omneis & incōmoda per indi-
cium ex propinquo cognouit, & nuper ē Saxo-

nia lætū acceperat nuntiū, duras admodū conditiones proponeret, decernitur vt reliquis omnibus abductis copiis in Saxoniam, equites mille & ad octo millia peditū relinquātur in hybernis, ad eāmq; rem sumptū faciant dux Wirtembergicus, & Germaniæ superioris ciuitates. Ad XXIII. deinde Nouemb. diē discedūt, facto prius decreto, vt in Galliam & Angliā altera legatio mittatur, & ad duodecimū Ianuarii diem Francofurti denuō conueniatur. Sic ergo parūm fœliciter fuit administratū bellū. Cuius quidē mali præcipua fuisse causa putatur, quòd non ex vnus arbitrio res ageretur. Cū enim æquali essent potestate præditi Saxo & Lantgrauius, nō semel accidit, vt in disceptādo peropportuna dilaberentur occasiones. Saxonix verò dux, & si neruo belli destitutus erat, tamē ingressus iter cum copiis, Gemundā, oppidū Sueuiæ, tormentis oppugnat, deditioe capit: à Senatu deinde pecuniam exigit, quæ viritim collecta fuit. Pōst duodecimo decembris die Frācofurtū venit, ab isq; nouē aureorū millia consequitur. Moguntino autē, ad quadraginta millia imperat. Progressus deinde, Fuldensē abbatē prædiuitē & alios quosdā pontificiæ religionis, eodē modo tractat. Rotēburgi Cæsar cū esset, Burense ab se dimittit, & vt rationē ineat occupādi Frācofurti, mādāt. Postea sub Idus Decem. dat illinc literas ad Wirtēbergicū principē Vlrichū. Earū literarū exēplū ad eius

*Infelix
exitus bel
li protest.*

*Cæsaris
literæ ad
Wirtemb.*

ditionis populū vnā mittit, & ne deinceps ei pa-
 reant, edicit: sed misis ad se legatis audiāt, qd
 imperet. Fidem etiā & iusiurandū, quo sint ei
 deuincti, remittit. Cū hęc Cæsar scriberet,
 iam ipsius copiæ, Albano duce, erant ad fines
 agri Wirtembergēsis. Vlrichus verò princeps,
 in arcem Tuelam, extra regionem, altissimo &
 prærupto monte positam, sese recipit, & ex iti-
 nere, cū Cæsar ei redditæ essent literæ, vi-
 gesimo die Decembris illi suppliciter & demis-
 sè admodum scribit. Per hosce dies venerunt
 ad Cæsarē equites cataphracti Neapolitani cir-
 citer quingenti, Ioanne Baptista Spinelo du-
 ctore. Pòst hęc Cæsar Halam oppidum Sue-
 uiæ, nuper ei reconciliatum, proficiscitur. Eò
 venit ad ipsum elector Palatinus Fridericus.
 Is quadringentos equites auxilio miserat Smal-
 caldicis, quum essent ad Ingolstadium. Itaque
 Cæsarem adit, & non ipsius oppugnādi causa,
 verū, quòd ex fœdere priuato teneretur
 Wirtembergico duci, factum hoc esse demon-
 strat. Cæsar eum acribus verbis excipit, & enu-
 meratis quæ contulisset in ipsum beneficiis,
 grauitè incusat: veruntamen ignoscit, & vt er-
 rorē hunc atque culpā in posterū accuratiore
 fide cōpenset, hortatur. Sub initiū belli, Palati-
 nus, quum de constituendis ecclesiis cogitaret,
 Paulum Fagium, hominem facundum atque
 doctū, Argentorato vocauerat Hedelbergam,
 vt Euangelii doctrina cæteris præiret, ac viam
 com-

commonstraret. In hac autem Cæsaris fortuna quod inchoatum ibi fuit, totum intercidit. Aliquot post diebus, veniunt ad Cæsarem legati Ulmenfes, & quum supplices facti culpam agnoscerēt ac deprecarentur, reconciliati fuerunt. Cæsar eos mulctat centum millibus aureorum, tormentis XII. & decem signa pedum illis imponit. Burenfis interea Lantgrauii ditionem, quæ supra Francofurtum est, ingressus, oppidum Darmstatum, partim vi, partim ditione capit. Defendebant enim illud ciues tantum & ex agris collecta turba. Post præter Francofurtum tendit: & quum eius per vim capiundi, præsertim malè affecto milite, & eo anni tempore spem nullam haberet, copiarum partem Rhenum transmittit, & ad Moguntiam se iubet expectare. Quumque nihil minus ipse cogitaret, & domum iam esset rediturus, ecce Francofurtenses missis legatis ditionem faciunt, & imperata se facturos demonstrant. Saxonix dux, ubi iam ad suos fines cum exercitu peruenit, Decembris die vigesimo secundo mittit literas ad ordines Mauricianos. Daniæ rex, etsi confederatus erat, tamen nullam opem Smalcaldicis tulit. Cæsar Hala profectus, Hailbrunum & oppidanis in gratiam receptis, Albanum immittit in agrum Wirtembergicum, ut supra diximus. Is ditione captis aliquot locis, multum damni da-

*VI. Cæsari
reconciliati.*

*Darm. ex
pugnatur.*

*Francofurtenses sese
dedunt Burenfi.
Electoris
Saxonis li-
tere ad or-
dines Mauri-
ciani.
Daniæ rex
nulla ope
Protestan-
subleuatur.*

M. D.
XLVII.
*Ciuitatū
Protestan.
legatio.*

*Seditio
Genue in
familiam
Auriensem.*

bat. Solicitante verò Palatino principe, Wirtembergicus Ianuarii die tertio reconciliatur. Postea veniunt Memingi, Bibraci, Rauesburgii, Campodunenses, Isnenses legati, supplicésque facti pœnam deprecantur: & quòd in ipsum deliquerint, partim errore suo, partim aliorum culpa factum esse dicunt. Se verò confugere nunc ad ipsum, velut ad fontem misericordiæ, & obsecrante vt ignoscat, & pristino loco restituat, neque de suis priuilegiis & immunitatibus quicquam diminuatur. Per hocce dies Genuæ fuit nata seditio, in familiam Auriensem, cuius tum erat princeps Andreas, rei naualis peritia longè omnium clarissimus, eiusque Reipublicæ facilè primus beneficio Cæsaris. Huius verò turbæ dux erat & signifer Comes Fliscanus, in eaque fuit trucidatus inter alios Andree gentilis atque propinquus Ioanninus Auria, vir magnæ virtutis. Quòd nisi Fliscanus fortè dilapsus in mare periisset, in maximo discrimine res futura fuisset creditur. Sed illo sublato, focii facinoris diffugiunt, eamque tempestatem ilico secuta fuit magna tranquillitas. Authores huius consilii Cæsar fuisse dicit. Farnesios, imprimis Petrum Aloisium, Placentiæ ducem. Qui sub exitum Iulii, superioris anni, futurus erat Tridenti patrum confessus, in hoc vsque tempus fuit porogatus, & Ianuarii die XIII. statuitur de iustificatione hominis. Aduentante cum
exer

exercitu Saxoniae duce, Mauricius Lipsiam praesidio munit, & suburbia incendit. Eodem tempore veniunt illuc equites Pannonii supra mille. Ianuarii die XIII. fit oppugnationis initium, sed oppidanis fortissimè sese defendentibus, infecta re disceditur sub eius mensis exitu. Crebris autem tormentorum ictibus ac veluti grandine quadam, oppidum vehementer dilaceratum fuit, & planè deformatum. Illinc Saxo profectus, non solum amissa deinde recuperat per Turingiam & Misnia, sed Mauricius quoque suis oppidis exiit, in columi tantum Lipsia & Dresda. Magdeburgicum etiam & Halberstatensem Episcopatu ad se traducit, facta cum Episcopo Ioanne Alberto transactione. Pridie quàm Lipsiam oppugnaret, Ferdinandus rex Bohemis mandat, ut sumptis armis auxilio proficiscantur Mauricio. Parebant quidem illi: sed iniussi postea domum redierunt. Itaque Ferdinandus ad finem Ianuarii rursus idem mandat. Ibi populus Pragensis, cuius est iis locis autoritas praecipua, senatum rogat, dent operam, ut Rex mandatum aboleat, quod cum ipsorum libertate pugnet, & cui non possint honestè parere: nullam enim subesse causam, cur in Saxonem Electorem arma ferant, & multis in rebus eandem ipsorum esse religionem, quæ sit illius. De Pontifice dictum est antea, quemadmodum lata sententia Coloniensem archiepiscopatu priuarit & omni functione. *Quum*

Mauricius suis oppidis exiit.

*Adolphus
in Hermã
ni locum
suffectus.*

*Herman-
nus cedit
Archiepif-
copatu
Colon.*

*Gropperus
indutus
Friderici
spoliis.*

*Henrici
Angliæ
regis obi-
tus.*

id faceret, omne ius & authoritatem fi-
mul attribuit Adolfo Schauenburgo Comi-
ti, quem superioribus aliquot annis Archie-
piscopus inter omnes vnum sibi delegerat co-
adiutorem. Cùm fidem igitur & iusiurandum
remisisset omnibus: ille, quem diximus, coad-
iutor, quem fratris loco semper dilexerat, suc-
cedit. fuit hoc Ianuarii die XXV. Erat Ar-
chiepiscopi frater Fridericus, quem Episco-
pum fuisse Monasteriensem libro decimo di-
ximus, Ecclesiæ Bonnensis præpositus, vt vo-
cant. Priuatus autem ea præfectura fuit, eiús-
que tulit exuias Gropperus. idem accidit
Stolbergio Comiti, Coloniensis Ecclesiæ de-
cano, qui constanter Archiepiscopum defen-
derat. Mox per totam regionem, Archiepis-
copi noui mandatu, religionis facta fuit im-
mutatio, & quicquid Bucerus instituisset, a-
boletur. Smalcaldicorum legati, quum Galliæ
regem adiissent, Britanniam petunt, vt idem
apud vtrunque perficerent. Sed iam tum gra-
uiter rex Henricus ægrotabat, & inualescente
morbo, sui regni anno XXXVIIII. sub fi-
nem Ianuarii decedit è vita, quum testamen-
to filium Eduardum, nouem annorum ado-
lescentem, fecisset hæredem, eiúque filiam Ma-
riam ex prima, & Isabelam ex altera coniuge
substituisset. Verùm antequam mortem obi-
ret, Thomam ducem Norfolcium, cuius ma-
gna semper fuerat authoritas, perpetuis vin-
culis

culis addicit: eius verò filium, Comitem Surriæ, capite plectit, ob emissas aliquot voces nimium suspectas ægotanti. Eius interitum secuta fuit deinde religionis immutatio, sicut infrà dicemus. Nam & si Pontificis auctoritatem omnem suis è finibus eiecerat: licet esset capitale, si quis illum vt præcipuum Ecclesiæ caput agnosceret, quanquam in publicis Ecclesiæ precibus, illum vti pestem & Antichristum auersabatur, tamen doctrinam retinebat pontificiam, vt suprà demonstratum est. Filium ab ineunte etate rectè curauerat erudiri, & moriturus ei constituit tutores, ad XVI. & in his Eduardum Comitem Herfordensem, adolescentis auunculum.

Lipsiæ durante obsidione, Brandenburgicus Elector intercedit, & misit ad vtrunque legatis, actionem sibi permitti flagitat. Elector quidem non abnuat. Mauricius autem grauius incusans illum, quòd tam acerbum bellum gereret, sexto demum die, paulò respondet alienius, quum frustra videret oppidum oppugnari. Cæsar, paulò antè quàm Smalcaldici mense Nouembri discederent, negotium dedit quibusdam, vt ilico nouis conscriptis copiis, bellum in finitimis Saxonie locis facerent, ne qui sunt iis locis ordines atque ciuitates, Lantgrauio vel Saxoni possent opem vllã ferre. Postea quàm in Saxoniam Albertus Marchio peruenit, Mauricius oppidum Ro-

chlicia illi attribuit. Cuius vsum fructum habebat Lantgrauii soror vidua, Georgii Saxoniae ducis nurus. Eo cognito, Ioannes Fridericus Elector, qui tum Aldeburgi erat, tribus ab illo milliaribus, calendis Martiis Ernestum Luneburgicum, Volratum Mäsfeldium cum aliquot equitum turmis, ac deinde Recrodum cum sua legione peditum de nocte praemittit: ipse cum reliquis copiis subsequitur. Postridie, antè quàm luceret, pauci quidam equites praemisii, excubitores inuadunt. Ex iis nonnulli capti fuerunt, reliqui fuga petunt oppidum. Erant in suburbio signa peditum quatuor. His comitati aliquot equites Albertini, & prima luce egressi, manus conferunt. Repulsi in suburbium sese referunt. Cùm autem Elector, qui secundam aciem ducebat, venisset, & ex monte vicino tormentis in oppidum fulminaret, pedites etiam impetu facto suburbium incenderent. illa, quæ diximus, peditum signa quatuor, per pontem, equites verò per Muldam flumen, in fugam abeunt. Pedites ergo, qui iam suburbium tenebant, magnis animis progressi, oppidum inuadunt, diripiunt & hosti tormenta tollunt. Dum hæc ita geruntur, Albertus fugam circumspicit & flumen petit, sed ab Ernesto Luneburgico interceptus, ad Electorem deducitur. In oppido praesidio erant peditum signa sex. Hi sese consociant cùm reliquis equitibus, & defensionem parant, sed
victi

victi multitudine deditonem faciunt omnes, & armis exuti, non se militaturos in Saxonem atque socios intra sextum mensem pollicentur: atque ita dimituntur.

LIBER XIX.

Martii die tertio Tridenti fit septimus patrum confessus. in eo damnatur, qui vel pauciora quàm septem Ecclesiæ sacramenta, *Decretum Concilii de Sacramentis.* vel non omnia dicunt à Christo esse instituta. Ferdinandus rex, vbi Dresdam peruenit ad Mauricium, octauo die Martii scribit Bohemis, Ioannem Fridericum constituisse ipsos inuadere. Prouideant ergò suis rebus, & Sebastiano Weitemullo, quem sibi per absentiam suam legauerit, obtemperent. Brandenburgicus Elector sollicitè quidem agebat pro Lantgrauio, & ad Ferdinandum quoque rem detulit: sed durissimæ ferebantur conditiones.

Sub hoc tēpus rex Ferdināus & Mauricius & Augustus frater cum suis copiis Pricciam veniunt. Tulerunt id grauiter Bohemi, quòd in suos fines illi iam essent ingressi. Per literas itaque Ferdinandum orant, ne patiatur exteras nationes introduci: nam & noui & periculosi rem esse exēpli. Sed & ipsi Mauricio & Augusto fratri scribūt, vt è suis finibus quàm primū excedāt absque maleficio: nā alioqui se cōsiliū esse capturos ex tēpore. Ferdināus ad ea rescribit vigesimo sexto Martii die, nō esse quod vereātur. Galliæ rex Frāncisc^o, quū regnas